

Fogyasztás és mindennapok

Budapesten, a II. világháború első éveiben, családi iratok tükrében

LUKÁCS ANIKÓ

A család

Balthazár Géza 1911-ben, Balogh Magdolna 1912-ben született Budapesten, mindketten hivatalnokcsaládban. Magda édesapja erdőmérnök, miniszteri főtanácsos, Gézáé pedig pénzügyminiszteri főszámtanácsos volt, mindkét család Budán lakott, Baloghék a Liphay utcában, Balthazárék pedig a Batthyány utcában. Házasságkötésük idején (1940) a szülők közül már csak Magda édesanyja élt. Gézának két öccse volt (Imre a Magyar Filmiroda főtisztviselője lett és József, repülőhadnagy), akikről szüleik halála után, nagykorúságuk eléréséig bátyjuk gyámként gondoskodott.

Géza a jogi egyetem elvégzése után 1933-ban katonai szolgálatba lépett, (1936-tól lett hivatásos katona), egy évet Franciaországban töltött, majd 1935-től a Budapesti Ügyészségen, később a Budapesti Törvényszéken hadbíró-jelölt, 1936 és 1941 között ügyészhelyettes volt. A háború idején több alkalommal szolgált vidéken (Magda Gézának írt leveleiből kiderül, hogy 1939 márciusa és októbere között Salgótarjánban, 1940 júliusa és novembere között Kiskunhalason, Szegeden és Kolozsvárt bíraskodott). 1941 szeptemberétől decemberig a szovjet hadszíntéren szolgált hadbíró századosként, így házasságuk (és a tanulmányhoz alapvető forrásként szolgáló háztartási napló vezetésének) első két évében több hónapot töltöttek egymástól távol. 1941 végétől 1944 januárjáig a V. K. F. Bíróságon (a vezérkari főnök bírósága, amelyet 1941 októberében hoztak létre az államellenes bűncselekmények megtorlására), Budapesten működött mint hadbíró, majd a Legfelsőbb Honvédelmi Tanács (a

kormány és a honvédség egyes tagjaiból alakított legfelsőbb országvédelmi szerv) munkáját előkészítő vezértitkárságon lett előadó.¹

Magda a Baár-Madas Gimnáziumban érettségizett, majd egy évet Belgiumban, illetve Angliában tanult. Az 1930-as években megszerzett képesítések (népiskolai tanítói, gyors- és gépipírói) arra engednek következtetni, hogy készült a kereső életre, amint azt 1935-ben, könyvtári állásért folyamodó beadványában is megfogalmazta: „Édesapám, aki nyug. ministeri tanácsos, nyugdíjából tart el bennünket; mint-hogy azonban már 67. életévében van és újabban sokat betegeskedik, a legnagyobb aggodalommal tekintek jövőm elé, mert ha jó szüleimet elveszítem, mint egyetlen gyermek minden vagyon és kereset nélkül teljesen magamra maradok. Ezért már most kell gondoskodnom arról, hogy magamat fenn tudjam tartani.”² Házasságának első éveiben háztartásbeli volt, hadbíró-fellegként a levelek és a háztartási napló alapján feltételezhető anyagi nehézségek ellenére sem vállalt volna munkát, amennyiben a házaspár nem akart kikerülni az úri módon élők társadalmi köréből.

A családi levelezésből kiderül, mekkora gondot jelentett a hadsereg tisztjei számára előírt házassági óvadéktólke előteremtése, amelynek összege főhadnagy-hadbíró esetében 40 ezer pengőt tett ki.³ Az óvadék ren-

deltetése az volt, hogy kamatai biztosítsák az „állászerű”, azaz a katonatiszt rangjához méltó megélhetést a házaspár, illetve esetleg az özvegy számára,⁴ a tisztí illetmény ugyanis nem volt elegendő az „úri életvitel” folytatásához. Talán emiatt is lett a fiatalok között – sokéves ismeretség után – 1935-ben kibontakozó szerelemből csak igen hosszú idő után eljegyzés (1939. október 22.), majd házasság (1940. március 2.). A házasságkötés körüli bonyodalmakról, az engedély megszerzésének nehézségeiről Magda sok szót ejtett Gézának írt leveleiben, de csak homályosan utalt a „dologra”, igaz, nem is volt szükséges bővebben kifejtenie, hiszen mindketten ismerték a részleteket. Egy 1939 márciusában, bizonyos Emil bácsi (valószínűleg Zách Emil, később Magda és Géza házassági tanúja, aki a Honvédelmi Minisztérium katonai főcsoport főnöke volt)⁵ által írott levélből annyit megtudunk, hogy Géza tőle kért segítséget a házassági óvadék mérséklése ügyében – eredménytelenül. Az óvadékat végül a menyasszony családja biztosította.⁶

A forrás

Három doboznyi és egy mappányi irat őrzi a Magda és Géza házasságával egymással rokonságba kerülő Balogh és Balthazár családok emlékezetét Budapest Főváros Levél-

1 HM HIM (Hadtörténelmi Levéltár és Irattár)

Központi Irattár, Balthazár Géza személyi anyaga.

2 BFL (Budapest Főváros Levéltára) XIII.33 Balogh és Balthazár családok iratai 1733–1995, 3. kisdoboz.

3 Aba Konrád: *Katonatiszti nősilés és házassági óvadék*. Budapest, 1937. 25. old.

4 Uo., 23. old.

5 Vasas Géza: Egy félbehagyott alkotmány. Kárpátalja autonómiájának ügye 1939–1940-ben. In: *Kárpátalja 1938–1941. Magyar és ukrán történelmi közéletés*. Szerk.: Feldinec Csilla. Budapest, 2004. <http://mek.oszk.hu/06000/06029/06029.pdf> (Letöltés 2009. október 27.)

6 BFL XIII.33 2. kisdoboz, Házassági óvadék.

tárában, pontosabban ennyi került be a családi fondok közé a család egyik leszármazottjának köszönhetően: a családok tagjai Budapesten éltek, tanultak, dolgoztak, hivatalos ügyeiket a fővárosban intézték, így a levéltár és más levéltárak iratanyagai bizonyosan számos olyan, többé-kevésbé információban dús iratot rejtenek, amelyeknek szereplői között megtalálhatjuk a Baloghokat és a Balthazárokat is. Valójában a családi fond is részben hivatalos iratokból áll: az életutat többek között bizonyítványok, igazolványok kísérik végig, amelyeket különböző hivatalok, intézmények állítottak ki a hozzájuk forduló egyén számára. Ezek az iratok, miután jogbiztosító funkciójukat már elveszítették, nemigen képviselnek történeti értéket. Ám a család kegyelettel megőrzi, számukra érték, hiszen szerepel rajta az ős neve: ilyen például az a számla, amelyet Nagy Ferenc cipésmester

Balthazár Géza és Balogh Magdolna esküvője
A képen szerepelnek még: Raggamby Fluck
András és felesége, Raggamby László, vitéz
Zách Emil tanúk; Balthazár József és Imre

*„Volt telefonjuk, gramofonjuk
és két rádiókészülékük is ...
és Magda leveleiben is többször
beszámol a rádióban hallottakról.”*

állított ki Balthazár Géza számára 1941-ben egy pár varrott tisztci cipő elkészítéséről – az ember elmereng a régi szép időkön, amikor még varrták, és nem ragasztották a cipőket, vagy megállapítja, hogy a hadsereg tisztjei nem kapták egyenruhájukat, hanem maguk szerezték be, azonban önmagában ez a számla – történész szemmel – másra nem igazán alkalmas. A családi iratok között izgalmasabbnak tűnnek azok, amelyeket nem hivatalok, intézmények, cégek, hanem magánszemélyek állítottak elő – önmagukról. Mindenki szeret bepillantani mások magánéletébe, akár egy lakásba belesni az ablakon keresztül, akár naplókat, visszaemlékezéseket, leveleket olvasni, és mennél többet megmutat magából ezek szerzője, annál jobban. A történész sincs ezzel másképp, és nem mondana igazat, ha letagadná gyengéjét, kíváncsiságát; de számára a személyes iratok munkaeszközök, fontos források is, amelyek közel engednek az átlagos és kevésbé átlagos emberek életéhez, gondolkodásához, tapasztalataihoz.

A Balthazár család iratai között található egy kockás füzet, fedelén *Számadási könyv* felirattal,⁷ amelybe a Balthazár házaspár (Balogh Magdolna és Balthazár Géza) jegyezte fel háztartási kiadásait. A naplót – hiszen ez is egyfajta napló, amely napról napra, kronologikus rendben, de sajátos szemszögből, kizárólag a fogyasztás tükrében tárja fel szerzője mindennapjait – a háborús években, 1940 áprilisa és 1944 márciusa között vezették. Pontosan tíz évvel későbből, az 1950 és 1954 közötti időszakból pedig még néhány füzet maradt fenn

hasznos tartalommal, ám ezek a feljegyzések a korábbinál jóval kevésbé részletesek és takarosak. E tanulmányban csak a háborús évekkel foglalkozom, bár a két időszak összehasonlítása – a család anyagi, társadalmi helyzetét, presztízsét is alapjaiban megváltoztató fordulat folytán – nyilván izgalmas tanulságokkal járna: ha magáról a fordulatról nem is gyarapodnának ismereteink, egy budapesti család fogyasztási, vásárlási szokásainak, életvitelének átalakulásán keresztül érzékelhetővé válna a változás mértéke, az élet minden szintjére és területére lehatoló természete.

A Számadási könyv bejegyzései 1940. április 1-jével kezdődnek, egy hónappal Balthazár Géza és Balogh Magdolna esküvője (1940. március 2.) után, és 1944. március végén szakadnak meg. Mivel a füzetben bőven lett volna még hely a folytatáshoz, valószínűleg abbahagyták a kiadások feljegyzését, hogy mennyi időre és miért, nem tudni, annyi bizonyos, hogy a következő fennmaradt napló csak 1950-ben kezdődik. A kiadásokat a feleség jegyezte fel, majd 1943. december végétől egy másik kéz vette át a napló vezetését, feltehetőleg a férj. (A kiadások számontartása semelyikük számára sem volt idegen, korábban, külföldi tanulóéveik alatt mindketten vezettek kiadási naplót.)

A háborús évek budapesti ellátási helyzetének számos eleme közismert. Tudjuk, hogy a közellátást, a fogyasztást rendeletek sora szabályozta, illetve korlátozta. 1940 áprilisától kezdve fokozatosan jegyrendszert vezettek be a legtöbb alapvető élelmiszerre és más termékekre (pl. petróle-

7 Uo., 2. kisdoboz.

um) is, ám a főváros lakossága – a legszegényebbek kivételével – a központi elosztás révén jutó fejadagokat a feketepiacon vásárolható – a folyamatosan emelkedő hivatalos áraknál is jóval drágább – élelmiszerekkel egészíthette ki, így az ellátási nehézségek az ostrom előtti időszakban nem öltöttek elviselhetetlen méreteket. A Balthazárék vásárlásait, fogyasztását tükröző személyes forrás segítségével abba nyerhetünk némi betekintést, hogy ezek a külső tényezők miként hatottak egy fővárosi középosztálybeli család háztartására. Kevés olyan forrás van, amely objektívebbnek tűnne egy kiadási naplónál, hiszen csak árucikkek, szolgáltatások megnevezése és a rájuk költött összegek szerepelnek benne mindenféle kommentár nélkül. Egy ilyen számokkal teli füzet szinte adja magát a számolgatásra, kimutatások, összesítések, táblázatok készítésére, forrásként való felhasználásának mégis számos korlátja van. Kezdve a legfontosabbal: a háztartási (jelen esetben: kiadási) napló szűkszavú bejegyzései alapján csak sejtéseket fogalmazhatunk meg arról, hogy Balthazárék miként éltek meg a naplóban tükröződő és más forrásokból ismert változásokat (áremelkedés, áruhiány, a választék szűkülése), és hogyan alkalmazkodtak mindehhez.

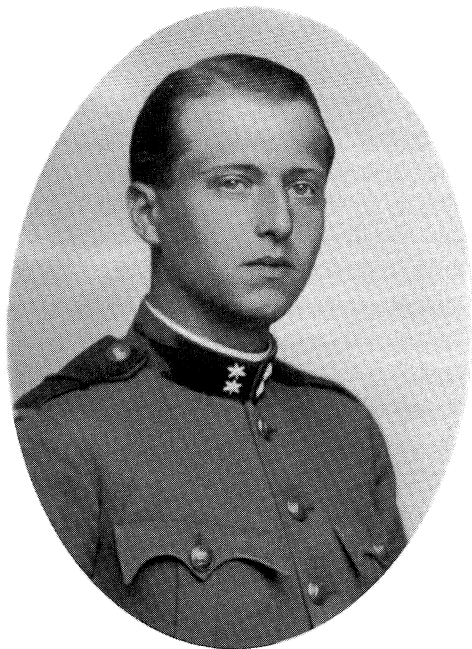
A háziasszony, illetve a család önmagának, kiadásai áttekintése céljából vezeti, csak a számára legszükségesebb adatokat tartalmazza – ez pedig néha kevés ahhoz, hogy mi, kívülről (és kései) olvasók is mindent könnyedén megértsünk. Sokszor az

sem világos, hogy milyen árut takar a napló egy-egy bejegyzése: a gyakran köznevesült alakban szereplő márkanevek nagyobb része némi utánjárással még megfejtethető, de az ismerősen hangzó márkák (Vim, Odol, Bagarol) mellett régen elfeledett elnevezések is felbukkannak, mint például a Vitaprix (paradicsompaprika-krém) vagy a Zamakó zabmaláta-tápszer, illetve a Hordenzym csecsemőtápszer; számos olyan bejegyzéssel találkozunk, amelynek hátterét csak találgatni lehet, vagy még azt sem, mint például a vegyes kiadások közé sorolt Germán esetében, amelyre 1941 decemberében adtak ki 25 pengőt, nem is beszélve a feloldhatatlan rövidítésekről.

Egy család fogyasztásának vizsgálatához, a pénzhez való viszonyuk feltérképezéséhez feltétlenül szükséges lenne bevételeik megismerése is. Sajnos Balthazárék csak a kiadásaik feljegyzésére gondoltak, így a naplókból csupán azt tudjuk meg, mit vásároltak, arra, hogy miből, csak más források bevonásával tudunk következtetni. A házaspár állandó bevételei közül biztosan csak a férj illetményéről tudunk mondani, hiszen azt rendeletek rögzítették. A Balthazár Géza egyik zsebnaptárában megbúvó fizetési jegyzék szerint havi zsoldja (1940-ben) 197 pengő volt, ehhez járult a honvédségi pótdíj (91 pengő), a tisztiszolgaváltság és a feleség után járó családi pótlék (12–12 pengő), valamint otthonuk bérleti díjának ismeretében (évi 1500, vagyis havi 125 pengő)⁸ igen szerénynek mondható, 76 pengő 29 fillért kitevő lak- és bútort-

⁸ BFL IV.1419.j Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatalának iratai. Az 1941. évi népszámlálás

budapesti felvételi és feldolgozási iratainak gyűjteménye. V., Újpesti rkp. 6. 28. sz. lakásív.

Balthazár Géza

*„... szerettek szórakozni ...
önmagukra költeni, és úgy tűnik,
Géza hadbírói fizetése segítségével
mindezt fedezni is tudták.”*

bér. A nyugdíjjárulék (4 p 32 f), a tiszti vívóklub tagdíja, illetve a *Magyar Katonai Szemle* előfizetési díja levonása után 1940 szeptemberében Balthazár Géza főhadnagy számára 378 pengő 97 fillért fizettek ki. Ugyanebben a hónapban a háztartás költségei kb. 500 pengőt tettek ki, úgy, hogy Magda – Géza távollétében – nem is vezetett háztartást, valószínűleg édesanyjánál lakott, az 500 pengő a lakatlan lakás költségeit, illetve Magda személyes kiadásait fedezte – vagyis a házaspár a férj illetményén kívül minden bizonnyal rendelkezett más bevételi forrással is. Illetményének változását az illetménytáblázatok segítségével tudjuk követni, legalábbis, ami a rendszeres javadalmazást illeti. A különleges alkalmakkor folyósított és a háború idején járó pótdíjak sűrűjében csak a rendeletek segítenek eligazodni, azt azonban nem tudjuk, Géza melyeket kapta meg ezek közül vidéki szolgálatait, illetve a hadjáratokban való részvétele alkalmával – valamiféle napidíjra lehet következtetni Magda leveleiből, amelyekben hol 4, hol pedig 2,5 pengőről esik szó. Az illetmények emelkedésével és századosi előléptetésével rendszeres keresete 1941 végén kb. 550, 1943 júliusától pedig kb. 730 pengőre emelkedett, de nem tudjuk, hogy mennyit tett ki a család tényleges bevétele. Feltételezhető, hogy Balthazár Gézának ingatlanrészei után is volt némi bevétele: 1941-ben, hadszíntérre indulás előtt írott végrendeletéből kiderül, hogy a Vaskapu u. 38., a Szabóky u. 7. alatti ingatlanok résztulajdonosa volt, és Pestszenterzsébeten is rendelkezett ingatlanrészsel (ugyanakkor személyi lapja saját magát és szüleit is va-

gyontalanként tünteti fel).⁹ A napló egyes bejegyzéseiből pedig arra lehet következtetni, hogy Magda édesanyja, ha máshogy nem is, a lakás berendezésével és kölcsönökkel bizonyára segítette a fiatalokat. (A levelezésben említett bútortvásárlások nem jelennek meg kiadásként.)

Bár ránézésre úgy tűnik, Magda igen gondosan jegyezte a háztartási kiadásokat, de ki is maradhatott (és többször, egyes állandó kiadások, például a lakbér hiánya esetén biztosak lehetünk abban, hogy ki is maradt) egy s más; továbbá nem tudunk meg semmit a családi fogyasztásnak szintén részét képező, de a kiadások közt természetesen meg nem jelenő ajándékokról, meghívásokról. A kiadási napló alapján bizonyos mértékig kirajzolódik a házaspár élete, életmódja, szórakozásaik, ünnepeik, megtudjuk például, mikor fordultak orvoshoz, mikor és hol voltak nyaralni, milyen beszerzésekkel készültek gyermekük születésére, de – a háztartási napló műfajából következőleg – egy-egy esemény kizárólag akkor és annyiban jelenik meg benne, ha és amennyiben költségekkel járt, és e költségeket a házaspár fedezte. A gyakori elírások, számolási, összesítési hibák tovább korlátozzák a napló felhasználhatóságát, ezek miatt az alábbi elemzésben alapul vett adatok többsége hozzávetőlegesként értendő. Ráadásul a vásárolt árucikkek mennyiségét kezdetben is csak szórványosan tüntették fel, majd 1941-től el is maradtak ezek az adatok. Nem tudjuk tehát, miből mennyit vásároltak, pedig főként az élelmiszerek esetében csakis a

mennyiségi adatok segítségével vizsgálhatnánk a beszerzési nehézségek és a folyamatos drágulás hatását a fogyasztásra.

Egy – nem túlságosan váratlan – tanulsággal tehát a napló, illetve az iratanyag többi részének felületes áttekintése is szolgál: a háztartási napló önmagában, kontextusából kiragadva nem, vagy csak részlegesen értelmezhető. Bármennyire is kínálják magukat számolgatásra, összehasonlításra, elemzésre a gondosan vezetett háztartási feljegyzések, önmagukban félrevezetőek lehetnek, megértésükhöz más források bevonása is szükséges. A Baltházár család esetében szerencsénk van: a háztartási naplóból nyerhető ismeretek az iratgyűttesben található egyéb irattípusokkal (levelezés, napi feljegyzések), illetve a családkutatók által előszeretettel használt klasszikus levéltári iratokkal (pl. népszámlálási ívek, választói névjegyzékek) egészíthetők ki. Csak a házaspár levelezéséből tudjuk meg például, hogy Magda, férje vidéki, illetve frontszolgálata idején többször édesanyjánál étkezett, egy időben nála is lakott a Liphay utcai lakásban, és csak Géza Budapesten töltött szabadsága időszakában tért vissza közös otthonukba, ami magyarázattal szolgál arra, hogy bizonyos hónapokban miért szerepel jóval kevesebb bejegyzés, mint máskor. Magda a naplót a Liphay utcában töltött hetekben, hónapokban is vezette, feljegyezte személyes és a lakással kapcsolatos költségeit, de természetesen ennek az időszaknak a kiadásait félrevezető lenne a házaspár közös háztartásának kiadásaival hasonlítani össze, ami-

⁹ HM HIM Központi Irattár, Baltházár Géza személyi anyaga.

kor a háztartási napló két (illetve a háztartási alkalmazottal együtt három) személy kiadásaira vonatkozott.

Lakás

A férj hivatása által is megkövetelt úri életvitel minimális ismérveinek, amelyekhez a feleség otthonmaradásán túl a háromszobás lakás és cseléd tartás is hozzátartozott, a házaspár igyekezett megfelelni.¹⁰

1939 ősze – Géza távollétében – lakás-kereséssel telt. „Az üres lakás az már ismeretlen fogalom Pesten” – írta Magda egy levelében, megerősítve ezzel a két világháború közötti pesti lakáshelyzetről a szakirodalom nyomán kirajzolódó képet. Végül 1939 októberében bérelték ki azt a lakást az Újpesti rakparton, az 1910-es években épült Palatinus-házakban, amelyben a házastársak életük végéig laktak. Otthonuk mindenben megfelelt a középosztályi családok számára elfogadható lakásideálnak. Az 1941. évi népszámlálás során felvett lakásív szerint a Balthazár házaspár 3 szobás (a szobák ablakai utcára néztek), cseléd-szobás lakásban élt, volt éléskamrájuk, fürdőszobájuk, a vizet gázzal melegítették és gáztűzhelyen főztek, a lakóhelyiségeket viszont fával fűtötték. A levelezésben egy nappaliról és egy – empire bútorokkal berendezett – hálóról esik szó, a harmadik szoba funkcióját nem ismerjük. Volt telefonjuk, gramfonjuk és két rádiókészülék

is, a rádióhoz kapcsolódó kiadások (havi előfizetési díj, javítás, alkatrészek, két alkalommal új készülék beszerzése) gyakran jelennek meg a kiadási naplóban, és Magda leveleiben is többször beszámol a rádióban hallottakról. A lakásért évi 1500, vagyis havi 125 pengőt fizettek¹¹ – ez az összeg a vizsgált években nem változott, mivel a lakbéréket 1940 elején a háború előtti szinten rögzítették.¹² Lakhatásra, vagyis a lakbérre és fűtésre, gázra, áramra, telefonra havonta nagyjából 200 pengőt költöttek, ám a napló vezetésének utolsó hónapjaiban, főként a gáz és villany árának jelentős emelkedése miatt, ennél jóval többet, kb. 250 pengő körüli összeget.

A lakásról és a bútorokról nem sok minden derül ki, jórészt a háztartási napló megkezdése előtt rendezhették be, és bizonyára nem is mindent ők fedeztek, hiszen a kiadások között – a levelektől eltérően – már csak apróbb beszerzések, illetve javítások szerepelnek. Kisebb-nagyobb háztartási eszközök (pl. jég szekrény, mákdaráló, poharak, tányérok, váza) mellett kevés bútort, kisbútorokat vásároltak, például szalonszalkát (1941), zsúrkocsit (1943), gyerekágyat (1944), és a napló vezetésének időszakában egyszer ki is festettek (1942).

Valamivel többet tudunk meg a lakásról és berendezéséről a jegyes-, majd házaspár levelezéséből. Magda láthatóan sok örömet lelt a lakás otthonná varázsolásában, a berendezési tárgyak keresgéléséről, az újonnan

¹⁰ Gyáni Gábor: A polgári középosztály lakásviszonyai Budapesten a két háború között. In: *Polgárosodás Közép-Európában*. Tanulmányok Hanák Péter 70. születésnapjára. Szerk.: Somogyi Éva. Budapest, 1991. [109]–120. old.

¹¹ BFL IV.1419.j V., Újpesti rkp. 6. 28. sz. lakásív.
¹² Budapest története V. kötetet. *Budapest története a forradalmak korától a felszabadulásig*. Szerk.: Horváth Miklós. Akadémiai Kiadó, Bp., 1980. 524. old.

beszerzett tárgyakról lelkesen és részletesen számolt be távol lévő férjének. Például: „Mahukánál megnéztük a szekrényeket, már készen vannak. Éppen olyan eresek, mint a Gubié volt a színe meg talán olyan sincs. [...] 200 p-vel többbe kerül, mint az került volna és ott vagyunk ahol voltunk. Lámpát is néztünk, de azt sem találtunk. Mert a facsillárok nem tetszenek, az mind olyan plump, esetlen. Bronzból meg most nem szabad csinálni.” „Tegnap délelőtt a városban voltam anyukával, lámpát nézni, de nem sok eredménnyel.” 1940. augusztus 3.; „Ma kaptam egy gyönyörű lámpát a szalónba. Úgy örülök neki. [...] Ami a szalónban volt, azt átvitték a hálóba, mert az empire lévén, ahhoz passzol.” 1940. augusztus 12. (Ezek a feltehetőleg nagyobb kiadások a naplóban nem szerepelnek, tehát valószínűleg ajándékok.)

Magda kezdetben nem tűnt túl elégedettnek új otthonával, a szobákat kicsinek, a lakást összességében igen rossz állapotúnak találta, a háztulajdonos Palatinus Rt. pedig csak részben volt hajlandó a felújításra: „Ezeknél nem lehet semmiben sem alkudozni, csak azt csinálják, amit ők jónak látnak. Pl. a mosogató is rémes állapotban van, mint minden, de nem adnak helyette másikat, mert nem lyukas tehát használható” (1939. október 24.) – írta megvetően eljegyzésük után néhány nappal, amikor a kiszemelt lakásban tett látogatását újságolta el jövődöbelijének. Véleménye azonban – talán a saját maga választotta új berendezés, talán a Gézával ott töltött hetek, hónapok hatására – hamarosan megváltozott, és 1940 augusztusában írt levele tanúsága szerint már egész máshogy viszonyult otthonukhoz: „Ahányszor hazamegyek va-

Balogh Magdolna

„Magda kezdetben nem tűnt túl elégedettnek új otthonával, a szobákat kicsinek, a lakást összességében igen rossz állapotúnak találta.

lamiért, mindig úgy gyönyörködöm a lakásunkban, pedig most nincs is rendben.”¹³

Cselédek

A lakáshoz tartozó cselédszobának általában volt lakója, az időnként változó minde-
nest a napló keresztnevükön vagy „le-
ány”-ként említi. Az élet jelentős mértékű
drágulását talán a legjobban a háztartási al-
kalmazott bérének lehet lemérni: míg 1941
végéig 35 pengőt fizettek cselédjeiknek,
1944 februárjában ez a költség már 100
pengőt tett ki; a bérhez járult még az
OTI-nak fizetett kisebb összeg, valamint a
cseléd étkezésének költsége. A leányok al-
kalmanként, például karácsony táján, ki-
sebb ajándékokat is kaptak: pl. 1941. de-
cember 13.: ruhaszövet a lánynak, 15
pengő; abrosz Ilusnak (aki Magda édesany-
jának alkalmazottja volt, és időnként az Új-
pesti rakparton is besegített) 7,5. A háztar-
tási alkalmazott nélkülözhetetlen volt
számukra, a háztartás működtetése csak
cseléddel volt elképzelhető, és amikor ép-
pen nem volt, háztartást sem vezettek.
„Egy hónapig nem lehetünk lány nélkül
különösen most, mikor nagytakarítást kell
csinálni.” 1940. szeptember 20.; „...Pesten
is vendéglői kosztot kell majd enned, te-
kintve, hogy lány nem lesz...”¹⁴ 1940. au-
gusztus 12. – írta Magda férjének.

A mindenesen kívül alkalmanként más
segítséget is igénybe vettek, így járt a ház-
hoz mosónő (évente 3-4 említés), varrónő,
ritkán takarítónő (évi 1-2 alkalom), illetve

valaki rendszeresen segített a fahordásnál
is. Meglepően sokszor szerepel borralaló a
kiadások között, amely talán a gyakori látó-
gatások alkalmával a vendéglátók személy-
zetének adott kisebb összeget jelentette, a
legtöbbször azonban nem lehet megállapí-
tani, ki és milyen szolgálatért részesült
borralalóban – leszámítva 1943 szeptem-
berét, amikor a házaspár gyermekének szü-
letésekor az orvosnak vásárolt likőrön kívül
(148 pengő, a havi összkiadás több mint
10 százaléka) még 102 pengőnyi borralalót
is szétosztottak a kórházban.

Élelmiszerek

Balthazárék kiadási feljegyzései a háborús
hárország fogyasztásának központi korláto-
zása idején keletkeztek. Éppen a napló
megnyitásának hónapjában, 1940 áprilisá-
ban vezették be a jegyrendszert, elsőként a
cukorra és a zsírra, a következő hónapok-
ban, illetve években pedig számos más
alapvető élelmiszerre (kenyér, liszt, tej,
hús stb.), ráadásul az élelmiszerárak is fo-
lyamatosan és jelentős mértékben emel-
kedtek. A napló tehát egy fogyasztási
szempontból speciális időszakban keletke-
zett, amikor az élelmiszerfogyasztást legin-
kább (és az idő előre haladtával egyre in-
kább) a külső körülmények, a kínálat és a
központi elosztás határozták meg, az egyé-
ni ízlés és szükségletek minden bizonnyal
csak kisebb mértékben érvényesülhettek.

Az élelmiszerre fordított összeg a vizs-
gált időszakban az összes kiadás mintegy

¹³ BFL XIII.33 Balogh Magdolna Balthazár Gézának,
1940. augusztus 31.

¹⁴ Uo., 1940. augusztus 12.

Az élelmiszerre fordított összeg alakulása

	Összkiadás (pengő)	Élelmiszer (pengő)	Élelmiszer átlagosan egy óra (pengő)	Élelmiszervásárlás az összkiadáshoz viszonyítva (%)
1940. április–december	4113,31	1041,72	115,75	25,30
1941.	7392,64	2015,37	167,95	27,30
1942.	9088,51	2823,37	235,28	31,10
1943.	12405	3507,38	292,23	28,30
1944. január–március	3405,6	984,89	328,6	28,90

25-30 százalékát tette ki, ez az arány – némi ingadozástól eltekintve – jelentős mértékben nem változott. Ugyanakkor látható, hogy az élelmiszerszükséglet kielégítéséhez elégséges összeg folyamatosan emelkedett, míg 1940-ben átlagosan 115,75 pengőt költöttek élelmiszerre, 1944-ben már ennek mintegy kétszeresét. Az összehasonlítás érvényét csökkenti, hogy a férj 1940-ben és 1941-ben hónapokat töltött otthonától távol, és ilyenkor gyakran Magda sem vezetett háztartást, hanem édesanyjához költözött. Az élelmiszerárak emelkedése azonban akkor is szembeszökő – összhangban a fővárosi statisztikai adatokkal –,¹⁵ ha olyan hónapokat hasonlítunk össze, amikor Géza Budapesten tartózkodott, például 1940 májusában 140,47; 1941 májusában 156,9; 1942 májusában 224,97; 1940 júniusában 157,52; 1941 júniusában 190,36; 1942 júniusában 209,76; 1943 júniusában pedig 374,75 pengőt költöttek élelmiszerre.

Nem tudjuk, hogy miből mennyi került a Balthazár házaspár asztalára, és azt sem tudjuk megmondani, hogy a központi elosztás, a jegyrendszer, a fejadagok bevezetése következtében valóban kevesebb élelmiszert tudtak-e vásárolni, mint korábban. Mennyiségi adatok híján be kell érni a fogyasztás összetételének vizsgálatával, ami szintén árulkodó lehet az ellátási helyzet romlására, a beszerzési nehézségekre vonatkozóan. Az alábbi táblázatban öt élelmiszercsoport beszerzési adatait hasonlítottam össze a napló négy évének azonos hónapjaiban (kivéve az 1944. évet, hiszen áprilisban már nem vezették a naplót). Mivel nem tudjuk, miből mennyit vásároltak, az árak nem sok mindent árulnak el, de a táblázatból annyi kitűnik, hogy Balthazárék évről-évre kevesebb alkalommal és kevesebb féle élelmiszert vásároltak. Különösen feltűnő ez a hús-, illetve a zöldségfélék esetében, és az utóbbiaknál az is látható, hogy nemcsak a vásárlási alkalmak, hanem

¹⁵ Budapest főváros statisztikai évkönyve. Budapest, 1941., 1942., 1943., 1944., 1944–1946. évi kötetek.

a megvásárolt termékfélék száma, így feltételezhetőleg az étkezés változatossága is csökkent, a hús- és húskészítmények ára pedig jelentős mértékben emelkedett. Mindazonáltal ez az összehasonlítás csak tendenciák felvillantására alkalmas, hiszen a fogyasztást még a háborús években is számos tényező alakította, amelyek többsége minden bizonnyal rejtve marad előttünk.

Közismert, hogy a budapestiek, így minden bizonnyal Balthazárék is a feketepiacon „szerzett” cikkekkel egészítették ki a szűkösen mért fejadagokat és az üzletekben megvásárolható élelmiszereket. A napló nem említi konkrétan az illegális beszerzési lehetőségeket, de feketepiaci vásárlásra utal például az 1944 januárjában több mint 90 pengőért beszerzett libazsír. A mennyiség megjelölése nélkül is szembe tűnő, hogy az addigiak során vásárolt, jegyre beszerezhető mennyiségeknél jóval nagyobb tételről van itt szó, még akkor is, ha a

feketepiaci ár a hivatalosnál sokkal magasabb volt is: általában hetente 0,84, illetve 1,68 pengőért vettek zsírt, ennyi lehetett az egy, illetve két főnek járó fejadag.

Élelmiszert – általában vasárnap és az egyházi ünnepek kivételével – szinte minden nap vásároltak, ebben a jégszekerény megvásárlása (1940. augusztus) sem hozott változást. Alapvetően kész, feldolgozott termékeket vettek. Néhány alkalommal szereztek csak be nagyobb mennyiségű gyümölcsöt, zöldséget és hozzá cselofánt; 1943 nyarán például eper- és baracklekvár, valamint meggy-, illetve cseresznyebefőtt készülhetett, de a házi befőzés bizonyára nem elégítette ki szükségleteiket, hiszen kész lekvárt, befőttet is vásároltak. Konzervek viszont csak néhány alkalommal szerepelnek a tételek között.

A naplóból nagyjából kiderül, hogy mit vásároltak, azt azonban, hogy milyen ételeket készítettek és ettek, csak találgatni

Az élelmiszerfogyasztás összetételének alakulása

Élelmiszer-csoportok	1940. április		1941. április		1942. április		1943. április		1944. március	
	alkalom	pengő	alkalom	pengő	alkalom	pengő	alkalom	pengő	alkalom	pengő
Kenyérfélék	28	7,02	45	10,32	24	8,59	19	7,64	11	0,8
Tejtermék	49	26,65	54	25,32	39	19,42	17	14,76	25	28,17
Tojás	10	8,13	6	9,58	3	7,06	3	9,48	0	0
Hús, húskészítmény	58	47,6	45	38,01	18	30,11	8	16,88	15	59,42
Zöldség, gyümölcs	45 (16 féle)	14,67	33 (14 féle)	14,96	14 (10 féle)	9,04	21 (8 féle)	34,56	13 (6 féle)	19,64
Összes élelem	214	154,28	200	127,35	191	162,06	109	207,15	86	163,05

Élvezeti cikkek vásárlása

Év	Alkoholvásárlás		Alkoholvásárlás/Összes élelmiszervásárlás	Édesség vásárlás		Édesség vásárlás/Összes élelmiszervásárlás	Összes élelmiszervásárlás
	Alkalmom	Összeg (pengő)		Alkalmom	Összeg (pengő)		
1940. április–december	7	25,09	2,04%	22	27,89	2,68%	1041,72
1941.	12	64,23	3,19%	42	86,89	4,3%	2015,37
1942.	28	164,17	5,81%	37	Kb. 120	4,25%	2823,37
1943.	26	333,06	9,5%	33	88,92	2,54%	3507,38
1944. január–március	1	16	1,6%	3	19,4	1,97%	984,89

tudjuk a hozzávalók alapján – főként az első hónapok bejegyzéseit tekintve, hiszen később, amint az a naplók esetében általában lenni szokott, csökkent a részletezési kedv. 1940 áprilisában például bizonyára gyakran készült húsleves, hiszen tízszer csontot, kilencszer zöldséget vásároltak.

A háború alatti ellátási nehézségekről tanúskodik, hogy 1943 augusztusában vaníliapótlót és citrompótlót, valamint *Zamakót* (ez alapvetően gyermektápszert volt, de felnőtteknek szánt változata is létezett) vettek; 1944 márciusában két alkalommal (pénteken) is vásároltak szójapástetomot, egyszer pedig szacharint, bizonyára a cukrot helyettesítendő; hasonló pótló-élelmiszereket korábban nem említ a napló.

Feltételezhető, hogyha az árak emelkednek, s a beszerzési lehetőségek romlanak, a család anyagi lehetőségei pedig nem változnak jelentős mértékben, az emberek elsősorban a nem létfontosságú árucikkek fogyasztásának visszafogásával alkalmazkod-

nak a helyzethez. Az élelmiszerek esetében ilyen lehet például az édesség vagy az alkohol. Az e két kategóriába tartozó termékek vizsgálata esetünkben, azonban nem támasztja alá ezt a feltételezést, s úgy tűnik, Balthazáréknak legalábbis 1944-ig nem kellett különösebben spórolniuk az élvezeti cikkeken, amelyek beszerzése is lehetséges volt. Azt, hogy 1944-ben, pontosabban az év első három hónapjában miért vásároltak az eddigieknél jóval kevesebbet alkoholból, illetve édességből, nem lehet megmondani, a fogyasztási szokások megváltozásában az áruhiányon és a magas árakon kívül természetesen más, általunk nem ismert tényezők is szerepet játszhattak.

Az italok közül leggyakrabban sört vásároltak (otthoni fogyasztásra, illetve sörözőben), bort jóval ritkábban, 1941–1943 között évente csupán egy-egy alkalommal. Rendszeresen szereztek be még likőr- és vermutféléket (1940: 2, 1941: 2, 1942: 5, 1943: 7 alkalommal), ritkábban rumot és pálinkát, pezsgőt pedig mindössze egyszer,

A ruházkodási kiadások alakulása

	Ruházkodás (pengő)	Összkiadás (pengő)	Ruházkodás/ egy óra (pengő)	Ruházkodás /összes
1940. április– december	382,25	4113,31	42,47	9,00%
1941.	748,92	7392,64	62,41	10,13%
1942.	1280,96	9088,51	106,75	14,10%
1943.	2077,08	12 405	173,09	16,74%
1944. január– március	486,74	3405,6	354,04	31,20%

1943 novemberében. Süteményeket minden bizonnyal otthon is készítettek, hiszen a bejegyzések között gyakran szerepel élesztő, dió, mazsola, de bolti és cukrászdai édességet is vásároltak: a leggyakrabban kekszet, cukorkát, süteményt (legtöbbször csak „süteményt” tüntettek fel, míg a részletesebb feljegyzések sorában torta, mignon, rétes, túrós, krémes, mézes, teasütemény, sós sütemény szerepel), ritkábban fagyaltot, alkalmanként csokoládét. A négy év alatt négy alkalommal szerepel cukrászdai fogyasztás a naplóban.

Ruházkodás

A ruhavásárlás a lakhatással és élelmiszer-vásárlással ellentétben szintén nem létfontosságú, a rá fordított összegből, annak az összkiadáshoz viszonyított arányából, illetve változásaiból lehet következtetéseket levonni a család anyagi helyzetére vonatkozólag. Balthazárék évről-évre többet költöttek öltözködésre, 1940 és 1944 között nemcsak a ruházkodásra fordított tényle-

ges összeg emelkedett a többszörösére, hanem a ruházati kiadásoknak az összes kiadáshoz viszonyított aránya is.

1940-ben a ruházkodásra fordított összeg legnagyobb részét (kb. 90 százalék) új ruhadarabok készíttetése és vásárlása tette ki (a naplóban fehérenemű-, kosztüm-, férfiruha-, fürdőruha-csináltatás, zokni vásárlás, illetve különböző ruhaanyagok beszerzése), míg a fennmaradó összeget javításra, alakításra, tisztításra (9 százalék), illetve rövidáru vásárlásra költötték. Ezek az arányok lényegében a későbbi években is változatlanok maradtak, a ruházati kiadások, illetve azoknak az összkiadásokhoz mért aránya viszont minden évben emelkedett. Ez az árak általános emelkedése mellett arra is utalhat, hogy a családnak az egyre növekvő élelmiszerárak mellett sem kellett korlátoznia fogyasztását más területeken, a keretből a nélkülözhető darabok beszerzésére is tellett. (A ruházati kiadások egy részéről ugyanakkor nyilván semmiképpen sem mondhattak le, hiszen Gézának minden bizonnyal szüksége volt egyenruhára.)

Bár a ruhatár karbantartása általában a ruházati összkiadás 10 százalékát sem érte el, mai szemmel nézve feltűnő, hogy milyen gyakran vitték javíttatni ruhadarabjait: elsősorban a szakértelmet és speciális szerszámokat igénylő szemfelszedés és cipőjavítás szerepel sokszor a háztartási napló lapjain, de a ruhák és fehérneműk javítását is szakemberre bízta.

Kultúra, szabadidő, szórakozás

Kultúrára, szabadidős tevékenységre általában az évi összes kiadás 2-3 százalékát fordították (1943-ban egy mátrai üdülés miatt jóval többet, 6 százalékot), a házaspár kulturális fogyasztásának sem mértékén, sem szerkezetén nem látszik a háború esetleges hatása. Úgy tűnik, mindkettőjük számára fontos volt a tájékozottság, hiszen nemcsak rádiókészülékekkel rendelkeztek (amelyeket a levelezés és a napló tanúsága szerint rendszeresen bővítettek és hallgattak), hanem újságot is gyakran vásároltak, a hallottakat, olvasottakat pedig – Géza távolléte idején – meg is írták egymásnak. A sajtótermékek hol napi kisebb kiadások formájában, hol pedig nagyobb összegként jelennek meg a kiadási naplóban, ez utóbbi esetben nyilván előfizetésről van szó. A levelezésben és a naplóban négy lap jelenik meg cím szerint is. A Géza hivatásához kötődő *Jogi Hírlap* és *Katonai Szemle* mellett egy-egy alkalommal fordul elő a mérsékelten konzervatívként számon tartott *Pesti Hírlap*, amelyet Magda időnként a levelezésben is emleget, sőt az is kiderül, hogy édesanyja is a lap előfizetője volt; a másik az akkoriban még csak francia nyelven

megjelenő női hetilap, a *Marie Claire*. Könyvet alig vásároltak, a négy év alatt mindössze négy alkalommal, könyvtárban viszont rendszeresen, néha havonta többször is megfordultak (42 említés, az sajnos nem derül ki, melyikük volt a könyvtárba járó). Magda olvasmányairól a levelezésből tudunk, főként a korszak – elsősorban amerikai – bestsellereit említi (pl. *A Manderley-ház asszonya*, *Elfújta a szél*, George Sava orvosregénye, a *Gyógyító kés*, Pearl S. Buck *Az én édesanyám* című regénye).

Moziban – a házaspár gyermekének születését követő 3 hónapot leszámítva – minden hónapban voltak, egyes hónapokban 4-5 alkalommal is (összesen 86 említés). A napló címeiket nem tartalmaz, de a filmek szintén tárgyát képezték Magda és Géza levelezésének: Magda rendszeresen megírta férjének, melyik moziban (Budai Apolló, Royal Apolló, Admirál) járt, milyen filmet látott, és az hogy tetszett neki. Az új magyar filmekben (pl. *Két lány az uccán*, *Halálos tavasz*) kívül francia és amerikai filmeket nézett meg (egyébként ez utóbbiak bemutatását 1942-től nem engedélyezték), egyszer rajzfilmet is említ, de híradómoziba is járt, 1940 októberében például az erdélyi bevonulást nézte meg a tiszti moziban. A színház 25 alkalommal jelenik meg kiadásként a háztartási naplóban, de ennél jóval többször tölthették színházban estéjüket, mivel gyakran bérletet is vásároltak.

A nyári hónapokban gyakran jártak strandra (45 említés a kiadási naplóban), Magda leveleiben az exkluzívabb Hullám, vagyis a Gellért fürdő, illetve a Palatinus szerepel. A naplóba egy-egy alkalommal jegyezték be különböző belépőjegyek (vásárok, állatkert) váltását. Néha megfordultak

vendéglőben, a „tisztiben” (valószínűleg a tiszti klubban), egyszer az Alpesi Faluban (műsoros vacsorázóhely az Angolparkban), gyakrabban sörözőben.

Magda leveleiből, illetve zsebnaptáraiból kiderül, hogy a látogatások a Liphay utcában szinte mindennaposak voltak, és Magda is gyakran vendégeskedett barátainál, ismerőseinél. A szabadidő eltöltésének ez a módja bizonyára házasságkötésük után is megmaradt, erről tanúskodnak az iratanyagban található fényképek is. A háztartási napló bejegyzései alapján azonban semmi biztosat nem tudunk meg a házaspár társasági életéről, inkább csak sejteni lehet, hogy például tortát, aprósüteményt, likőrt, virágot nem kizárólag maguknak, hanem vendégeiknek, illetve vendéglátóiknak is vásároltak. A kiadási tételek között még számos olyan akad, amely esetleg valamilyen szórakozáshoz, társasági eseményhez kapcsolódhat: például a kapupéNZ feljegyzése (150 említés) utal a kései hazatérésre, a borralaló jelentheti a vendéglátóknál a háztartási alkalmazottnak adott juttatást is; belépő (egyszeri) kölcsönzésére valamilyen nagyobb társasági eseményen, például bálon való részvételhez lehetett szükség.

Utazás, kirándulás költségként mindössze néhány alkalommal jelenik meg a négy év alatt, ezek közül egy volt hosszabb, mintegy háromhetes vidéki üdülés – 1943 májusában Mátraházán jártak, talán éppen a 30-as években épült Honvédüdülőben szálltak meg. Az itt töltött négy hét – a költségek tükrében – kirándulással (a naplóban a Kékes, Galyatető és Parád szerepel), kaszinólátogatással, kártyázással telt.

Ünnepek

A hétköznapiak közül a beszerzések tekintetében is kiválnak az ünnepek. A családi ünnepek megülésének nincs nyoma a naplóban – a születésnapok, névnapok, évfordulók táján nem találunk olyan bejegyzéseket, amelyeket egyértelműen kapcsolatba lehetne hozni ezekkel – sem ajándékozással, sem vendégségre nem találunk egyértelmű utalást.

Az egyházi ünnepek viszont láthatóan extra kiadásokkal jártak. A vasárnapok első sorban a kevés (vagy hiányzó) bejegyzéssel ugranak ki már ránézésre is a hét többi napja közül. A vasárnapi kiadások nem meglepő módon elsősorban a szabadidő eltöltéséhez kapcsolódnak (pl. mozi, hajó, a késői hazatérést jelző kapupéNZ), és ritkább a beszerzésre utaló bejegyzés. Rendszeretelenül, havonta nagyjából kétszer, de 1943–1944-ben ennél jóval ritkábban szerepel néhány fillér „templom” bejegyzéssel. Újévkor a házmester, a vice, az újságos és a postás is borralalót kapott (egy-egy személy 1941-ben 1 és 8,5, 1942-ben 2 és 10, 1943-ban 2 és 15, 1944-ben pedig 3 és 20 pengő közötti összeget). A húsvét közeledtét 1942-ben tojás, torma és sonka vásárlása jelzi. Halottak napjára sírlámpát, mécses (1940), koszorúkat (1941), virágot (1942), csokrot (1943) vásároltak (a sírok rendbetétele más alkalommal is szerepel kiadásként). A karácsonyt megelőző napokban karácsonyfát (1941-ben 5,5, 1942-ben 7, 1942-ben 12, 1943-ban 44 pengőért – vajon a fa, vagy csak annak ára lett egyre magasabb?), szaloncukrot, gyertyát, díszeket, gir-

landot vásároltak – 1941-ben pedig egy „Szt. Antal” megnevezésű bejegyzés is bekerül a decemberi kiadások közé 11 pengővel, de arról, hogy ez pontosan mi lehetett, ismét csak találgathatunk. Az, hogy karácsony alkalmával megajándékozták-e egymást, illetve családtagjaikat, a napló alapján nem derül ki, egy 1942 decemberében vásárolt mackó mindenestre akár ajándék is lehetett, ugyanígy a minden decemberben feljegyzett kölni.

Balthazárék vendégségben
1941

*„... tortát, aprósüteményt, likórt,
virágot nem kizárólag maguknak,
hanem vendégeiknek, illetve
vendéglátóiknak is vásároltak.”*

Háború

A háború ténye a naplóban alig jelenik meg (igaz, a bejegyzések 1944. március végén megszakadnak, nem jutnak el a fővárosiak életében oly meghatározó fordulatot hozó, a Budapesten maradtak életminőségét

alapvetően megváltoztató ostromig): Balthazárék 1944 márciusában légvédelmi tagdíjat fizettek; számos segélyakcióban, gyűjtésben vettek részt (pl. 1942. február 28. füsttelen nap 1, 1942. június 16.: hósi sír 1, 1943. február 1. Horthyné 20, 1944. február 1.: Fm. Asszony segélyakció 12 pengő); és talán az 1942 áprilisában beszerzett kékpapír és rajzszeg is a háborúra utal, valószínűleg az elsötétítéshez volt rájuk szükség. Ezt leszámítva azonban a háborúnak nem találjuk közvetlen nyomát a bejegyzések között, a háztartási napló folyamatos idejét csak az ünnepek tagolják, törlik meg, a külvilág eseményei (pl. a Budapestet ért első légitámadás, a német bevonulás) nem.

Balthazárék esetében abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy a levelezésből arról is képet alkothatunk, hogy a feleség, a szerepre készülődő, majd kezdő háziasszony hogyan élte meg a háborús hátorszáiban tapasztalható gazdasági változásokat és hogyan alkalmazkodott az új helyzethez: a kiadási napló mellett valódi szubjektív források is rendelkezésünkre állnak – igaz, csak részben ugyanabból az időszakból. Magda Gézának írott leveleiben a háborús előkészületek és a háború első sorban mint a kedvest távol tartó tényező jelenik meg, ám mindennapos és bőséges témát kínál a bevásárlás is. Magda leveleiben részletesen beszámol az ákról, az áremelkedésről, arról, hogy mit nem lehet kapni a városban („Ami a drágaságot illeti, hát az itt is van és napról napra emelkedik minden. Itt a vaj 51 fillér [...] Szalámit Pesten már nem lehet kapni egyáltalán, még protekcióval sem. Neked fogalmad sincs, hogy milyen árak vannak itt Pesten.”

1940.11.04.; „Mit szólsz hozzá, hogy a zsírjegyekre megint kevesebbet adnak? Heti 24 dkg helyett csak 20-at. Éppen a felét annak, ami elég volna.” 1940.08.31.); mit sikerült vásárolni, illetve „szerezni” („Ma megint sikerült egy drb szappant szerezni, pedig ez ma már Pesten igen nagy szó.” 1940.10.28.; „Ma megint kaptam egy drb. szappant. Már egész szappan-mániás leszek. Minden pénzem szappanba ölöm. Azért még nincs valami sok. Vettem még egy borotva szappant is. Több nem kell?” 1940.10.31.); mit vegyen Géza, ha megfelelő árban hozzá lehet jutni szolgálati helyén („Sikerült teát vened? Anyukának is vettél? Azt mondta, hogy nem baj, ha kimért is okvetlenül vegyél neki is, ha lehet. Ez is nagyon jó, amit hoztál a multkor kimérve, most azt isszuk.” 1940.10.12.; „Sajnálom, hogy a tea vétel nem jutott előbb eszünkbe. Most már ilyen drágán ne vegyél.” 1940.10.18.; „...ha vaníliát kapsz még, úgy légy szíves 4 rudat venni, mert itt már nem kapni. Ha a fahéj kg-ja 12 p. akkor abból is légy szíves $\frac{1}{4}$ kg-t venni, de csak abban az esetben, ha darabokban van...” 1940.10.24.).

A levelekből, ha nagyon halványan is, kirajzolódik az új helyzethez – drágaság, áruhiány – való alkalmazkodás lehetőségei is: nem a szükségletekhez, hanem a kínálatához igazodó beszerzés, az éppen kapható áruk felhalmozása, a hiányzó árucikkek beszerzése ismerősök révén, illetve vidékről, végső esetben a megszokott árucikkről való lemondás. Szinte mindegyik levélben megjelenik az elkövetkező időszaktól való félelem, de a háború lehetséges hatásai és következményei közül Magda csak a már tapasztalható és a továbbiakban vélhetően

fokozódó megélhetési nehézségekről szól: „Rémes már nem lehet semmi rendes dolgot kapni, csak irtó utánjárással. Az árak is napról napra mennek fel. Mit szólsz hozzá, hogy tiszta gyapjút sem gyárthatnak már a gyáruk, csak 50%-osat. Tiszta lent szintén nem. Azt mondják cipőt sem lehet majd kapni. Szép kilátások.” 1939.10.13.; „Azt elhiszem Picikém, hogy takarékoskodsz. A koszt nem csak ott drága, hanem itt is. Fogalmad sincs róla, hogy itt milyen árak vannak. Minden a duplája annak, mint mikor elmentél. Nem is tudom, mit fogunk csinálni.” 1940.09.22.; „Már előre félek, hogy mi lesz, ha háztartást kell vezetnem.” 1940.10.24.; „Most a tejet, vaját, túrót, tejfelt is jól felemelték. Szalonnát az egész városban egy dkg-ot sem lehet kapni. Mi lesz itt a télen!” 1940.10.20. Magda leveleiben tehát mindennapos téma a vásárlás, és ebben a háziasszonyi szerep mellett minden bizonnyal szerepet játszott az ellátási helyzet eddig – legalábbis Magda felnőtt éveiben – nem tapasztalt mértékű megváltozása, romlása is.

A kiadási napló és a többi, az elemzésbe bevont forrás alapján egy tipikus középosztályi házaspár képe bontakozik ki előttünk: szórakozásaik, életmódjuk, kulturális vonzalmaik tökéletesen illeszkednek mindabba, amit a két világháború közötti korszakra vonatkozólag a „keresztény középosztályi” jelzővel írhatunk le. Balthazárék a vizsgált időszakban, a II. világháború első éveiben – ha esetleg olykor kisebb kölcsönök segítségével is – mindvégig fenn tudták tartani a társadalmi státusuknak megfelelő életvitelt. Fiatal korukból adódóan szerettek szórakozni, szabadidős tevékenységekre, illetve önmagukra költeni, és úgy tűnik, Géza hadbírói fizetése segítségével mindezt fedezni is tudták. Ám arra a kérdésre, hogy ők maguk hogyan látták helyzetüket, milyen mértékben voltak elégedettek anyagi lehetőségeikkel, a háborús háttérben számukra elérhető életszínvonalal, szenvedtek-e hiányt valamiben, és ha igen, hogyan élték ezt meg, levelezésük lezárultával, pusztán a háztartási napló segítségével nem tudunk válaszolni.